

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
КАФЕДРА ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ТА СЕРЕДНІХ ВІКІВ
ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ
ГРЕЦЬКИЙ ФОНД КУЛЬТУРИ (ОДЕСА)

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XII

ОДЕСА
ОНУ
2018

УДК 94(100)“-04/17”(08)

C773

Рекомендовано до друку Вченою радою
факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 1 від 24 січня 2018 р.

Рецензенти:

- І. В. Бруйко** – д.і.н., директор Одеського археологічного музею НАНУ;
О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії та методології пізнання
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

- І. В. Немченко** – к.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова, головний редактор;
О. Б. Дьомін – д.і.н., зав. кафедри нової та новітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. М. Дзиговський – д.і.н., професор кафедри археології та етнології України
ОНУ імені І. І. Мечникова;
Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова;
В. Г. Кушнір – д.і.н., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. М. Луговий – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
С. А. Булатович – к.і.н., доцент;
С. Б. Охотніков – к.і.н., зам. директора Одеського археологічного музею НАНУ;
М. Д. Руссев – доктор хабілітат історії, професор Вищої антропологічної школи
(Кишинів, Молдова);
О. В. Смигтина – д.і.н., зав. кафедри археології та етнології України
ОНУ імені І. І. Мечникова;
С. Б. Сорочан – д.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Стародавнє Причорномор'я. Випуск XII / Голов. ред. І. В. Немченко. –
C773 Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2018. –
632 с.

ISBN 978-617-689-251-9

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XII читань пам'яті професора П. Й. Каршиковського, міжнародної конференції, яка відбулась в ОНУ імені І. І. Мечникова 12-13 березня 2018 р. Випуск містить статті з проблем нумізматики, історії та археології Північного Причорномор'я, античної та середньовічної історії, візантинознавства, історії Європи раннього модерного часу, історіографії тощо. I–X випуски збірки виходили під назвою «Древнее Причерноморье».

УДК 94(100)“-04/17”(08)

ISBN 978-617-689-251-9

© Колектив авторів, 2018
© Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова, 2018

¹⁹ Год Б. В. Виховання в епоху європейського Відродження (середина XIV – початок XVII ст.). Полтава, 2004.

²⁰ Борисова О. В. Генеза наукової парадигми історичного процесу в середні віки (V–XV ст.). Луганськ, 2005. С. 455.

²¹ Подаляк Н. Різні списки одного джерела // Критика. 2008. Число 3 (125). С. 28-29.

О. В. Демченко (Одеса)

ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ПОСЕЛЕНЬ ПІЗЬНОГО МЕЗОЛІТУ – РАНЬНОГО НЕОЛІТУ В РАЙОНІ ДНІПРОВСЬКИХ ПОРОГІВ

«Дніпровське Надпоріжжя» – ділянка, де Дніпро пересікає породи Українського кристалічного масиву. В результаті «прориву» на цьому відрізку долини ріка протікає в меридіональному напрямку, ландшафт набув каньйоноподібного вигляду, а в руслі зосереджена значна кількість островів, крупних скель, порогів та забор. Територіально Надпоріжжя охоплює простір від сучасного міста Дніпро та нижче за течією до острова Хортиця в місті Запоріжжя (близько 100 км в протяжності). Геоморфологія регіону якісно відрізняється від сусідніх регіонів, що вплинуло на своєрідність історичного розвитку первісного населення.

Поселення пізнього мезоліту та неоліту в регіоні розташовані, як правило, значно нижче, ніж поселення попередніх епох, які знаходяться, зазвичай, досить високо відносно сучасної заплави (що є загальною закономірністю для українських пам'яток). У Надпоріжжі, наприклад, вони локалізувалися на схилах корінного берега на висоті 13–15 м над меженим рівнем ріки (наприклад Осокорівка¹). Таке розташування свідчить про те, що ранньомезолітична людина ще не могла селитися на пісках борової тераси низького рівня, які на той час ще не зовсім вийшли із-під води або ж подовгу стояли покриті водою весняних повеней. Починаючи з пізнього мезоліту поселення влаштовувалися значно нижче – на висоті не більше 5–7 м над літнім рівнем Дніпра до його зарегулювання². Відомі на сьогодні місцезнаходження розташовувалися на численних островах Дніпра, великих окремих скелях або на береговій лінії в місцях впадіння приток (рис. 1). При цьому простежено загальну закономірність системи взаєморозташування поселень: у найзручнішому місці влаштовувався базовий зимовий табір, навколо якого формувалася так

Рис. 1. Основні пізньомезолітичні – неолітичні стоянки Дніпровського Надпоріжжя

- 1 – Ігрень; 2 – Попов Мис; 3 – Чаплинський могильник; 4 – о. Кодачок;
 5 – о. Сурський; 6 – Стрільча Скеля; 7 – Вільнянський могильник;
 8 – о. Шулаїв; 9 – Василівський II могильник; 10 – Василівський III могильник;
 11 – Мар'ївський могильник; 12 – о. Кизлевий; 13 – Вовницьке правобережне поселення;
 14 – Вовницьке лівобережне поселення; 15 – Вовницький I могильник;
 16 – Ясинуватський могильник; 17 – Вовницький III могильник;
 18 – Федорівка; 19 – о. Виноградний; 20 – о. Похилий; 21 – Собачківський могильник;
 22 – о. Вовчок.

званий «кущ» пам'яток. Це, у свою чергу, дає уявлення про напрямки та віддаленість цільових переміщень мешканців центрального поселення. Така система передбачала відносно стабільний зв'язок із певною місцевістю та періодичні пересування в рамках кормової території. Виникнення в Надпоріжжі «кущової» системи поширення поселень свідчить про певну стабілізацію життя та зростання осілости³. Подібна система розселення характерна для гіляків Сахаліну, які в теплий період року проживали біля рибних місць на річках, а на зиму перебиралися подалі від берега, де облаштовували стаціонарні житла⁴. Таку ж сезонність поселень відзначено у саамів Кольського півострова⁵, у коряків Чукотки⁶ та ін.

Зимові «базові» поселення (з житлами, відповідним набором інвентарю та фауною) за логікою мали б знаходитися на береговій частині Дніпра, що характерно для різних колективів із подібною системою розселення⁷. Влаштувати зимовий табір на острові не було зручним, з огляду на зимові кліматичні умови (вітер, хуртовини), та ускладнювало б зимове полювання, яке провадилось, головним чином, на материковій частині. Підтвердженням такого судження є кількісна відмінність в інвентарі острівних та берегових поселень. Так, Д. Ю. Нужний, проаналізувавши комплекси знарядь кількох надпорізьких стоянок, помітив тенденцію, що для берегових поселень процент знарядь, пов'язаних із мисливством, значно вище, ніж для острівних⁸. Якщо врахувати економічну специфіку регіону (домінуючу роль рибальства), то така ситуація цілком закономірна.

Острови, великі скелі Дніпровського Надпоріжжя, поряд з порогами та заборами ріки, були сезонними пунктами активного промислу в теплий період року (о-ви Сурський, Шулаїв, Кизлевий, Виноградний, Вовчок, Кодачок, Похилий, Стрільча Скеля та ін.). Причому майже для кожної із цих стоянок зафіксовано неодноразове повернення населення на попередньо обжите місце протягом багатьох сезонів, що лише підтверджує описану вище поселенську стратегію.

Про те, що острівні поселення використовувалися саме в цей період, свідчать: відсутність заглиблених жител, набір інвентарю (риболовецькі, деревообробні знаряддя), фауністичні комплекси (наявність теплолюбних тварин та птахів) та ін.⁹ Цікаві результати ми отримали при дослідженні фауністичного комплексу з поселення Сурський II. Велика кількість кісток тварин із заповнення «житла» та комор, що прилягали до нього, належали теплолюбним тваринам, які в холодну пору року не могли бути об'єктом промислу. Серед них можна назвати бобра, водоплавну птицю, сома, коропових, інших риб,

черехах. Такі результати підтверджують теплий сезон експлуатації поселення.

Характер локалізації поселень на островах дозволяє твердити, що при виборі місця проживання населення керувалося пошуком таких ділянок, які мали вигляд природної западини, були захищені по периметру від вітрів гранітними виходами скель і, зрозуміло, були пристосовані для ведення рибного промислу. Так, поселення Вовчок знаходилося в південній та центральній частині острову¹⁰, оскільки північна його частина являла собою гранітну скелю-масив і не була придатна для заселення. Залишки поселення на Стрільчій Скелі знаходилися у східній частині острова в природній западині площею близько 400 м². Лише з одного боку острова був вихід на Дніпро, а з інших сторін його оточували скелі¹¹. На острові Шулаїв поселення знаходилося на південно-західному краю, також у природній овальній западині, витягнутій по лінії північний захід – південний схід. Площа западини складала 115 м². З західної сторони розташовувався великий гранітний валун близько 10 м³. У північній частині острова виступали на поверхню гранітно-гнейсові породи основи острова¹². Стоянку біля скелі Монастирка розташовано на правому березі Дніпра. У цьому місці тераса ріки мала дугастий вигин у бік берега, утворюючи площину у вигляді сегменту. Уздовж вигнутої частини виступали скелі, що здіймалися над денною поверхнею. Вигнута частина тераси легко понижувалась¹³. На нашу думку, саме з природними западинами пов'язане розпланування пунктів I та II острова Сурського. Таким чином, розмір та розміщення жилої території варіювалися в залежності від природних умов на місцевості. Причому переважна більшість пам'яток – багатошарові, що свідчить про апробовану зручність цих місць для проживання у різні епохи. Пізньомезолітичні та неолітичні матеріали залягали завжди в тотожних стратиграфічних умовах – це шар, який перекриває гранітну основу або материковий ґрунт. Тобто, очевидно, що в попередні періоди ці ділянки не використовувалися людиною.

Беручи до уваги кушову систему розселення, Д. Я. Телегін вважав, що поселення на островах Сурський, Лоханський, Кизлевий, Шулаїв та інших, – це «кущ» пам'яток, пов'язаних з Ігренью 8¹⁴. Таке твердження, на нашу думку, прийнятне на сучасному етапі лише в якості робочої версії, оскільки досі наявність заглиблених жител зафіксовано тільки на Ігрени. Водночас варто підкреслити, що вивчення більшості пізньомезолітичних та неолітичних пам'яток мало все ж таки вибіркового характеру, оскільки основну увагу приділялося, передусім, об'єктам, що мали піти під воду в результаті будівництва

Дніпрогесу¹⁵. Це обумовлює подальшу перспективу досліджень в порожистій частині Дніпра, особливо враховуючи відкриття в регіоні крупних могильників та значної кількості сезонних літніх стоянок.

Л. П. Хлобистін зазначав, що у неолітичних рибалок та мисливців зимові базові поселення були розділені відстанню в 10 км і більше. Стосовно «кущового» розташування, то сезонні стоянки (теплої пори року) були віддалені, радше, на 1–3 км одна від одної¹⁶. В. В. Сідоров запропонував метод демографічних оцінок, заснований на виокремленні господарських одиниць, специфічних для суспільства, яке вивчається. Досліджуючи розвідками та широкими розкопками поселення рибалок-мисливців-збирачів середнього неоліту лісової зони, він помітив, що стабільно повторюються групи постійних (базових) та короточасних (сезонних) стоянок довкола одного озера або в групі малих озер. Кожна з таких груп, відділена від іншої неосвоєним простором, може розглядатися як сліди однієї общини, локальної спільноти. Група таких ландшафтних одиниць, зазвичай пов'язана з одним річковим басейном, утворює локальний варіант, який можна інтерпретувати як археологічний слід племені. У нього входить від чотирьох до дванадцяти локальних груп – звичайна структура етнографічного племені¹⁷.

Зазначені вище розрахунки проведено для пам'яток, синхронних надпорізьким; ці поселення мали з ними спільні риси в економіці та природному оточенні. Отож, враховуючи ці дані та беручи до уваги можливості екологічної ніші Дніпровського Надпоріжжя, ми вважаємо, що в пізньому мезоліті–неоліті в регіоні синхронно могло проживати близько восьми–десяти локальних груп (общин), які були одним племенем. Упродовж річного циклу кожна община проживала на своїй території, умовним кордоном якої могли слугувати певні ландшафтно-географічні орієнтири (поріг, забора, притока тощо). Взимку, об'єднуючи зусилля та накопичені ресурси, община проживала на берегових «зимових» поселеннях. Влітку, розділившись на менші групи (сім'я, рід), розселялася на вже обжиті протягом багатьох років поселення. Очевидно, що одна з таких менших груп залишалася на зимовому поселенні, що було продиктоване прагматичною доцільністю: «вберегти насиджене місце».

При розгляді матеріалів могильників ми помітили цікаву закономірність. Усі могильники, які належали до пізнього мезоліту та раннього неоліту, складали комплекс могил, в яких поховані один, два, рідше три небіжчика. Кожна нова могила знаходилась приблизно на однаковій відстані від попередньої. Оскільки практично усі могильники знаходяться в безпосередній близькості до поселень, ми

вважаємо, що кожна могила (одиначна чи колективна) могла бути місцем захоронення людей, які померли впродовж одного сезону проживання на поселенні. Цю обставину можна розглядати як свідчення зв'язку населення із землями, що контролювалися ним, а отже, могли формуватися уявлення про їхню належність до єдиного племені. Общини мисливців і збирачів різних природно-географічних зон ідентифікували себе зі своєю мисливською територією і, як правило, мали назву та самоназву за домінуючою в даній місцевості річкою, озером, горою, лісом чи іншим природним об'єктом¹⁸.

Таким чином, особливості гідрологічного режиму Дніпра та ландшафтні особливості регіону обумовили виникнення куцовой системи розселення та використання численних островів для влаштування поселень. Забезпеченість ресурсами дозволяла населенню вести осілий спосіб життя протягом тривалого часу в цій природно-екологічній ніші. Ефективність рибальства, що доповнювалося полюванням та збиральництвом, була спроможна забезпечити в Надпоріжжі стабільний розвиток населення, від чого не виникало історичної потреби переходу до нових – відтворюючих – форм господарства. Той факт, що на основі комплексної економіки, з домінуючою роллю рибного промислу, могла виникнути осілість, підтверджується численними археологічними та етнографічними даними¹⁹.

Певна рухливість населення все ж таки характерна для Надпоріжжя, проте ці переміщення були циклічними, стабільними, систематизованими та повторюваними в межах території, підконтрольній одній конкретній общині. Неодноразове повернення мешканців (у складі резидентної групи) на стоянку у визначений період року є показником не хаотичного та безсистемного, а ритмічного, суворо обумовленого сезонним циклом і порівняно тривалого освоєння общиною навколишньої території. Переміщення первісних мисливців мали цілеспрямований, періодичний характер, циклічно повторюючись рік у рік так, що кожного сезону колектив знаходився в найзабезпеченішому їжею місці в межах общинних земель. У літературі подібні факти розглядаються як свідчення належності общині певної промислової території, котру вона економічно освоювала, періодично переміщуючись із одного місця на інше, розділюючись у разі необхідності на господарські групи²⁰.

Зміна умов існування, що відбулася в регіоні у пізньому мезоліті, потребувала перебудови принципів освоєння промислових територій. Археологічно це фіксується в трансформації систем розселення і, як результат, в іншій, порівняно з попереднім часом,

структурі розповсюдження поселень²¹. Причиною нової пізньомезолітичної системи розселення мешканців Дніпровського Надпоріжжя були, очевидно, ландшафтні переваги, які дозволяли давньому населенню в рамках річного господарського циклу та сезонних змін місць проживання контролювати ділянки з різним ресурсним потенціалом. Така система життєзабезпечення могла бути найпродуктивнішою в екологічних умовах регіону лише у разі вдалої поселенської стратегії.

¹ Смирнов С. В. Палеоліт Дніпровського Надпоріжжя. Київ, 1973. С. 124.

² Даниленко В. М. До питання про ранній неоліт Південної Наддніпряни // Археологія. 1950. Т. III. С. 121; Бодяньський О. Неолітична стоянка на острові Шулаєвому // Археологія Придніпров'я. 1949. № 2. С. 253.

³ Смынтына Е. В. Динамика типов археологических памятников на территории Украины в эпоху мезолита // ЗИФ. Одесса, 1996. С. 26.

⁴ Штернберг Л. Я. Гиляки, орочи, гольды, негидальцы, айны. Статьи и материалы. Хабаровск, 1933. Вып. XXXIX. С. 20

⁵ Лукьянченко Т. В. Материальная культура саамов Кольского полуострова конца XIX-XX вв. М., 1971. С. 86.

⁶ Леонтьев В. В. Этнография и фольклор каряков. М., 1983. С. 20.

⁷ Козырева Р. В. Типы поселений эпохи энеолита-раннего металла на территории лесной полосы европейской части СССР // КСИА. 1983. № 173. С. 35–39; Oshibkina S. V. The Material Culture of the Veretye-type Sites in the Region to the East of Lake Onega // The Mesolithic in Europe. Papers presented at the Third international Symposium. Edinburgh, 1989. P. 410.

⁸ Нужный Д. Ю. О своеобразии памятников кукрекской культурной традиции в Днепровском Надпорожье // Каменный век: памятники, методика, проблемы. Киев, 1989. С. 154.

⁹ Демченко О. В. Реконструкція пізньомезолітичної – неолітичної історії Дніпровського Надпоріжжя. Палеоекологічний підхід // Записки історичного факультету. 2015. Вип. 26. С. 37-57.

¹⁰ Добровольський А. В. Етюди з Надпорізького неоліту // Антропологія. Київ, 1930. Т. 3. С. 167.

¹¹ Даниленко В. М. «Стрільча Скаля» раскопки 1946г. НА ІА НАНУ. 1946. № 1946/ба.5. Ф.е. 2555. С. 2.

¹² Бодяньський О. В. Неолітична стоянка о. Шулаєвого. НА ІА НАНУ. 1946. № 877а. С. 2.

¹³ Там же. С. 1.

¹⁴ Телегин Д. Я. Памятники эпохи мезолита на территории Украинской ССР. (Карта местонахождений). Киев, 1985. С. 75; Телегин Д. Я. Ігренське поселення на Подніпров'ї та проблема житлобудування в мезоліті Східної Європи: монографія // Старожитності Степового Причорномор'я та Криму. Запоріжжя, 2000. Т. VIII. С. 3-88.

¹⁵ Міллер М. Пелеоліт Надпоріжжя. Авсбург, 1948. С.5.

- ¹⁶ Хлобыстин Л. П. Проблемы социологии неолита Северной Евразии // Охотники, собиратели, рыболовы. Проблемы социально-экономических отношений в доземледельческом обществе. Л., 1972. С. 27.
- ¹⁷ Сидоров В. В. Методы оценки численности населения лесной зоны в неолите // Человек, адаптация, культура. М., 2008. С. 142.
- ¹⁸ David N. On Upper Palaeolithic Society. Ecology and Technology Change: The Noaillian Case // The Explanation of Culture Change. London, 1973. P. 88.; Зализняк Л. Л. Охотники на северного оленя Украинского Полесья эпохи финального палеолита. Киев, 1989. С. 156.
- ¹⁹ История первобытного общества. Эпоха первобытной родовой общины. Бромлей Ю. В. (отв. ред.). М., 1986. С. 143-144; Монгайт А. Л. Археология Западной Европы. М., 1973. Т. 1. Каменный век. С. 187; Смынгына Е. В. Динамика типов археологических памятников на территории Украины в эпоху мезолита // ЗИФ. Одесса, 1996. С. 26; Чебоксаров Н. Н., Чебоксарова И. А. Народы. Расы. М., 1985. С. 190; Леонтьев В. В. Этнография... С. 20; Антропова В. В. Культура и быт коряков. Л., 1971. С. 53-55.
- ²⁰ Зализняк Л. Л. Закономірності в розміщенні стоянок кам'яного віку // Археологія. 1989. № 2. С. 19; Кабо В. Р. Первобытная доземледельческая община. М., 1986. С. 208, 215.
- ²¹ Смынгына Е. В. К проблеме типологии мезолитических памятников (по материалам современной территории Украины) // Stratum Plus. 1999. № 1. С. 239.

Л. В. Дергачева (Кишинев)

КЛАД СРЕДНЕВЕКОВЫХ МОЛДАВСКИХ МОНЕТ XIV века, НАЙДЕННЫЙ НА ТЕРРИТОРИИ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

Сравнительно недавно в Нумизматический кабинет Национального музея истории Молдовы для определения и оценки был принесен небольшой лот монет¹. Лот состоял из пяти серебряных молдавских эмиссий XIV в. Со слов находчика, монеты были найдены совместно в Ниспоренском районе Республики Молдова зимой 2016 г. О более точном месте находки, как и об общем количестве всех найденных экземпляров, сообщено не было. Монеты остались у находчика.

Предоставленные для исследования монеты были выпущены при молдавском государе Петре I Мушате (около 1375-1391). И по сей день типология монетных номиналов этого эмитента остается до конца не исследованной. Основным репером в относительной хронологии его эмиссий выступают лилии, вернее, их количество от

<i>Немченко І. В.</i> До 55-ліття кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.....	5
<i>Избаиш-Гоцкан Т. А.</i> Антиковедение на кафедре истории древнего мира и средних веков.....	16
<i>Чепіженко В. В.</i> Розвиток медієвістики на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ (до 2000 р. – ОДУ) імені І. І. Мечникова.....	23
<i>Агульников С. М.</i> Планировка и топография могильников белозерской культуры в Нижнем Подунавье.....	39
<i>Алексеев В. П., Лобода П. Г.</i> Редкие и неизданные варианты монет античных городов Северного Причерноморья.....	44
<i>Андрух С. И., Тощев Г. Н.</i> Сорокина Балка – новый памятник археологии в Нижнем Поднепровье.....	50
<i>Боднарюк Б. М.</i> Західноєвропейський премілленаризм XVII ст.: відродження апокаліптичних настроїв та віри у земне царство Христа на тлі Тридцятирічної війни й англійської пуританської революції.....	52
<i>Бойко-Гагарин А. С., Корпусова И. В., Янов Д. М.</i> Некоторые особенности обращения османских юзлуков на территории княжества Валахия в 1810-1811 гг.....	57
<i>Бондаренко Д. В., Смирнов О. І.</i> Археологічні дослідження зольника № 2 Вікторівського святилища в 2017 р.....	70
<i>Буйських С. Б.</i> Хора Ольвії – історико-археологічний релікт давньогрецької колонізаційної епохи у Нижньому Побужжі.....	78
<i>Булатович С. А.</i> Из истории изучения античного Никония.....	82
<i>Бурдо Н. Б.</i> Антропоморфна пластика усатівської культури.....	87
<i>Бьяджи П.</i> Малоизвестные материалы к хронологии грота Буран-Кая III (Украина).....	97
<i>Вар`ян О. О.</i> Ставлення до дитинства в Афіньському полісі архаїчного та класичного періодів.....	102
<i>Вертієнко Г. В.</i> До питання про метал в Авесті.....	108

<i>Відейко М. Ю.</i> Сакральні будівлі Центральної та Південно-Східної Європи у V тис. до н.е.....	117
<i>Вус О. В.</i> Кастеллум Сиваг-Кермен – погранична крепость Византиї в Юго-Западной Таврике.....	123
<i>Главенчук А. В.</i> Новые данные о пигментных охрах из раскопок Анетовки 2.....	131
<i>Горбаненко С. А.</i> Перші цілеспрямовані палеоетноботанічні розшуки на Більському городищі.....	138
<i>Грабовская О. В.</i> Історичні обставини початку використання цегли у Вінниці.....	146
<i>Гребцова И. С.</i> Сюжеты античной истории и мифологии в творчестве европейских художников XVIII – первой половины XIX ст.....	153
<i>Гулюк Є.</i> Зміни статусу історії та структури історичного знання в освітній системі єзуїтів у середині XVIII ст.....	160
<i>Гуменний В. Л.</i> Військові гарнізони на території Близького Сходу і парфянські кампанії Риму у II – на початку III ст.н.е (за епіграфічними джерелами).....	166
<i>Дёмин О. Б.</i> Собрание наследства: медиевистика в современной Украине (1992–2016 гг.).....	171
<i>Демченко О. В.</i> Просторова організація поселень пізнього мезоліту – раннього неоліту в районі Дніпровських порогів.....	178
<i>Дергачева Л. В.</i> Клад средневековых молдавских монет XIV века, найденный на территории республики Молдова.....	185
<i>Димидюк Д. А.</i> Фортифікації та облогова техніка Багратидської Вірменії кінця IX – середини XI ст. (на основі писемних джерел).....	191
<i>Добролюбский А. О.</i> Остатки и следы Джинестры на одесских берегах.....	199
<i>Домановська М. Є.</i> Філологічний вектор розвитку візантиністики у Харківському університеті (середина XIX – початок XX ст.).....	208

<i>Домановский А. Н.</i> К вопросу о нарушителе арабо-византийского договора 689 г.....	214
<i>Diaconu V., Gafincu A.</i> Multidisciplinary research dedicated to the Late Bronze age from the space between the Carpathians and Prut (Romania).....	220
<i>Дятлов В. О.</i> Герцогиня Здена Саксонська та її син Георг. Виховання християнського князя.....	227
<i>Заплетнюк О. А.</i> Роль фараона Ехнатона у культурі Атона за текстами прикордонних стел «раннього проголошення».....	234
<i>Зелинский А. Л.</i> К вопросу о назначении так называемых перстней «птолемеевского типа».....	241
<i>Иванова С. В.</i> Обмен и торговля в древних обществах.....	247
<i>Івченко О. С.</i> Джон Спелмен та Філіп Хантон: два погляди на королівську владу.....	254
<i>Kamadadze K.</i> Porcelain from Gonio fort.....	261
Клюшинцев В. Н. <i>Гребенников В. Б.</i> К вопросу о развитии металлургии и металлообработки в эпоху бронзы в Нижнем Побужье.....	269
<i>Ковальський Л. С., Голдаєв С. Г.</i> Заповнюючи прогалини на карті енеоліту степової Одещини: пізньотрипільська випадкова знахідка з долини ріки Кучурган.....	276
<i>Ковбасюк С.</i> «Коли запитають вас ваші сини...»: іконографічні новачі у «Песаху» Хейбрехта Бейкелара 1563 р. та реформаційний дискурс.....	283
<i>Колесниченко А. Н.</i> Стекланные сосуды закрытых форм VI-I вв. до н.э. в сакральных контекстах Средиземноморья и Северного Понта.....	291
<i>Красножон А. В.</i> Два документа 1593 г. о ремонтных работах в Хаджибее.....	298
<i>Крижанівський А. Л.</i> Метрологічні показники монет львівського монетного двору XIV-XV ст.....	304
<i>Левченко В. В.</i> Мифы и реалии биографии профессора А. Г. Готалова-Готлиба (1866–1960).....	312

<i>Лиман С. И.</i> Французская средневековая история и историография в творчестве профессора Харьковского университета М. Н. Петрова (1826-1887).....	320
<i>Лобанова М. А., Нестеренко О. В.</i> Нова пам'ятка катакомбної культури в Одеській області.....	327
<i>Луговий О.М.</i> Візантійські послы у Снятині 1415 року.....	332
<i>Мельников О.Н.</i> Серебряный статер Гигиэнонта в монетном деле и в нумизматике Боспора.....	339
<i>Mielczarek M.</i> From the history of archaeology in Odessa. Józef Czaki (1857-1936), a forgotten collector of antiquities.....	349
<i>Моусеенко Н. С.</i> Сребреники Святополка: итоги тысячелетия.....	353
<i>Мызгин К. В., Филатов Д. А.</i> Находки ауреусов зурпаторов III века на территории Украины.....	354
<i>Николаев Н. И.</i> Кто был советником царя Скилура в Неаполе Скифском?.....	368
<i>Одрін О. В.</i> Північнопонтійська торгівля зерном: друге життя давніх концепцій.....	375
<i>Отрешко В. М.</i> О тенденциях развития археологии.....	381
<i>Охотников С. Б.</i> Сотрудничество ученых Одессы и Польши в изучении археологии и древней истории Северного Причерноморья.....	384
<i>Охріменко О. С.</i> Уривок невменної нотації з оправи рукопису «Miscellae quodlibeticae pro IWM».....	392
<i>Папанова В. А., Зиновьева Т. А.</i> Склеп с росписью на некрополе Ольвии: проблема фиксации и интерпретации памятника.....	396
<i>Пересунчак О. С.</i> Нові пам'ятки археології в басейні р. Могилянка.....	408
<i>Пилипчук Я. В.</i> История Золотой Орды в хронике Ульриха Рихенталя.....	413
<i>Пиструил И. В.</i> Изделия с резцовым сколом на эпилеолитических памятниках Северо-Западного Причерноморья (некоторые предварительные выводы).....	416
<i>Плешивенко А. Г.</i> Забытые раритеты.....	422

<i>Подрез Ю. В.</i> Дипломатична діяльність уряду П. Орлика щодо Франції та Османської імперії в 1710 році.....	430
<i>Полищук Л. Ю., Кіосак Д. В.</i> Нові матеріали до історії археологічного вивчення Південного Побужжя.....	436
<i>Попова Т. Н.</i> В. Э. Крусман: епоха и наука под скальпелем историка.....	446
<i>Попович С., Чобану И.</i> Раскопки кургана № 8, у с. Александру Иоан Куза (Кагульский р-н, республика Молдова).....	453
<i>Прохорова А. Ю.</i> Французька політика Англії під час північного повстання 1569 р.....	457
<i>Руссев Н. Д.</i> Белгородский мученик Иоанн Новый и религиозная жизнь Молдавии начала XV в.....	463
<i>Рябцева С. С.</i> О некоторых специфических чертах головных уборов населения балканского региона в X–XIV вв.....	470
<i>Савельева Е. С.</i> Терракотовая статуэтка римского воина из Картала...481	
<i>Самойлова Т. Л.</i> Контакты Родоса и Тиры в эллинистическое время по данным керамической эпитафии.....	485
<i>Секерська О. П.</i> Тваринництво та полювання в господарстві населення античного часу межиріччя Дунаю та Південного Бугу.....	487
<i>Сминтина О. В.</i> Екологічна історія дописемної доби: актуальні питання сучасних досліджень.....	494
<i>Снитко І. О., Гаркуша Н. М., Снитко О. В.</i> Про історію однієї лапідарної пам'ятки, знайденої біля Ольвії.....	500
<i>Снитко И. А.</i> Проблемы архитектурной идентификации фрагментарно исследованных архитектурно-археологических памятников.....	505
<i>Сурду В. В.</i> Особенности погребальных сооружений ямной культуры Карпато-Поднестровья.....	512
<i>Тарасенко Н. А.</i> Фрагменты древнеегипетской Книги мертвых в Украине.....	517
<i>Тоцький П. М.</i> Становий статус церкви в королівській Франції напередодні Революції.....	524
<i>Тоцев А. Г.</i> Крымско-русские торговые отношения в XV в.....	531

<i>Туровский Е. Я.</i> Государственное устройство античного Херсонеса.....	534
<i>Федченко С. Е.</i> Функції та місце сексуальності у римському зображальному мистецтві.....	539
<i>Фомин М. В.</i> Трансформация обряда крещения и ее отражение в архитектуре Херсонеса-Херсона.....	547
<i>Khalvashi M., Aslanishvili L., Kakhidze E.</i> Garrisons on the edge of Imperium Romanum.....	553
<i>Харламова А. О.</i> Результати картографування середньовічних кам'яних статуй в басейні середньої течії Сіверського Дінця.....	558
<i>Хахеу В.</i> К вопросу о погребальном обряде позднегальштатского времени днестровско-карпатского региона (конец VII–V вв. до Р.Х.).....	566
<i>Циватый В. Г.</i> Внешнеполитическая и дипломатическая институционализация Европы раннего нового времени глазами современника: Франческо Гвиччардини о концептах «война» и «мир» в исторической памяти.....	573
<i>Чекунина Н. В.</i> К истории формирования коллекции древнерусских монет одесского археологического музея НАН Украины.....	580
<i>Черниенко Ю. А.</i> К вопросу об информативности предметов металлопроизводства для анализа проблем генезиса сабатиновской культуры.....	585
<i>Черных И. Д.</i> Цивилизации «осевого времени» в научном наследии Ш. Эйзенштадта.....	592
<i>Шевцов С. П.</i> Структурные средства изображения Перикла у Фукидида.....	596
<i>Шевченко О. Б.</i> Сарматські «амазонки»: чинники, що спонукали появу історіографічного міфу, та реальність сьогодення.....	603
<i>Янко А. Л.</i> Расенна чи Ратуменна?: Дещо про епоніма і самоназву етрусків.....	609
<i>Ярош О. А.</i> Витоки і розвиток британського орієнталізму у першій половині XVII ст.....	615
Перелік скорочень.....	622